

Hubert Królikowski

prof. dr hab., Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

**SIŁY ZBROJNE
ALGIERII, MAURETANII, MAROKA I TUNEZJI.
STAN OBECNY I PERSPEKTYWY**

Wprowadzenie

Celem artykułu jest opisanie stanu obecnego sił zbrojnych Algierskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, Królestwa Marokańskiego, Islamskiej Republiki Mauretańskiej i Republiki Tunezyjskiej. Wymienione państwa mieszczą się w definicjach Afryki Północnej oraz Maghrebu. W każdym z tych czterech państw stan i możliwości rozwoju sił zbrojnych są różne, wszystkie wreszcie w różny sposób doświadczyły Arabskiej Wiosny. Ponadto państwa te były w ciągu ostatnich kilku lat rosnącym rynkiem uzbrojenia i dokonywały istotnych zmian jakościowych w swoich siłach zbrojnych. Algieria, Mauretania, Maroko i Tunezja zmagają się z efektami niestabilności wywołanej reperkusjami Arabskiej Wiosny i wojną domową w Libii, we wszystkich czterech państwach zagrożeniem dla rządzących jest Al-Ka'ida oraz bojownicy identyfikujący się z tzw. Państwem Islamskim.

Charakterystyka sił zbrojnych państw Afryki Północnej

Tabela 1. Zwierzchnictwo nad siłami zbrojnymi

Państwo	Algieria	Mauretania	Maroko	Tunezja
Zwierzchnik sił zbrojnych	Prezydent	Prezydent	Król	Prezydent
Uwagi	Prezydent powołuje premiera. Jest naczelnym dowódcą, mianuje i odwołuje Szefa Sztabu Generalnego.	Prezydent wyznacza premiera.	Król wyznacza premiera. Jest naczelnym dowódcą.	Prezydent jest naczelnym dowódcą i Przewodniczącym Rady Bezpieczeństwa Narodowego.

Źródło: *The World Defence Almanac 2017*, Mönch Publishing Group, Bad Neuenahr-Ahrweiler 2017, s. 205, 223, 232, 263.

Algieria

Główne zadania, które stoją przed Ludowymi Narodowymi Siłami Zbrojnymi Algierii, to obrona integralności terytorialnej, zapewnienie bezpieczeństwa wewnętrznego oraz stabilności w regionie. Algierskie siły zbrojne mają relatywnie świeże doświadczenia związane z prowadzeniem operacji kontrapowstańczych przeciwko Islamskiej Armii Ocalenia w latach 90. XX w., kiedy Algieria faktycznie była w stanie wojny domowej, która zakończyła się na przełomie wieków. Historia tego konfliktu jest w Polsce stosunkowo mało znana. Po delegalizacji w 1991 r. Islamskiego Frontu Ocalenia doszło do starć zbrojnych, a jego frakcja militarna, czyli Armia Ocalenia, ogłosiła w październiku 1997 r. jednostronne zawieszenie broni. Doprowadziło to do wzmożonych walk pomiędzy organizacją a konkurencyjną Zbrojną Grupą Islamską, która uznała Islamską Armię Ocalenia za zdrajców. W styczniu 2000 r. doszło do samorozwiązania Armii na skutek amnestii ogłoszonej przez prezydenta Abd al-Aziza Buteflikę. Z amnestii skorzystało dwa tysiące partyzantów, jednak nie objęła ona islamistów odpowiedzialnych za akty terroryzmu, czystki czy gwałty¹. Nie oznaczało to uspokojenia sytuacji, w związku z czym dopiero w lutym 2011 r. został zniesiony trwający 19 lat stan wyjątkowy. Warto jednak zauważyć, że jeszcze w 2018 r. niektóre regiony Algierii miały status zamkniętych z powodów bezpieczeństwa, jak np. zamieszkiwany przez Kabylów rejon Konstantyny.

Głównym wyzwaniem dla sił zbrojnych w aspekcie bezpieczeństwa wewnętrznego i regionalnego jest nadal działalność salafickich grup ekstremistów, które ewoluowały w 2007 r. w Al-Ka'idę Islamskiego Maghrebu, filię

¹ Szerzej na temat tego konfliktu, a w zasadzie wojny domowej w Algierii w końcu XX w. zob. Ł. Gołota, *Konflikt w Algierii*, <http://www.psz.pl/116-bezpieczenstwo/lukasz-golota-konflikt-w-algerii> [dostęp: 8.08.2018]. Na temat sił zbrojnych Algierii na przełomie XX i XXI w. zob. C. Echeverria Jesús, *The Algerian Armed Forces: National and International Challenges*, „Real Instituto Elcano de Estudios Internacionales y Estratégicos – Working Paper” 2004, nr 8.

Al-Ka'idy w afrykańskim Maghrebie i Sahelu. To właśnie ta organizacja odpowiada za atak terrorystyczny na kompleks gazowy Tiguentourine w In Amenas w styczniu 2013 r.²

Zagrożeniem związanym z wojującym ekstremizmem muzułmańskim są dodatkowo grupy identyfikujące się jako tzw. Państwo Islamskie (dalej: PI), które starają się organizować w wilajety (prowincje) tego samozwańczego kalifatu³. Islamiści atakują siły bezpieczeństwa, ważną dla państwa infrastrukturę i cywilów.

Problemem dla Algierii jest też trwający od lat spór z Marokiem, tkwiący korzeniami w wojnie piaskowej z lat 1963–1964, i kwestia Saharyjskiej Arabskiej Republiki Demokratycznej (Sahara Zachodnia) – terytorium o niezdefiniowanym statusie międzynarodowym (państwo nieuznawane) – co też wymusza konkretne działania związane z rozwojem sił zbrojnych.

Głównym problemem bezpieczeństwa jest jednak kwestia zagrożenia stwarzanego przez terrorystów islamskich, co jest efektem m.in. wojen domowych w Libii i Mali oraz Arabskiej Wiosny – choć jej fala nie dotknęła Algierii bardzo mocno. W odpowiedzi na demonstracje rząd obniżył ceny żywności, zainwestował w rozwój budownictwa mieszkaniowego, zwiększył pensje w sektorze publicznym. Rozpoczęto też reformy polityki personalnej i płacowej w siłach zbrojnych; mężczyźni powyżej 30. roku życia zostali zwolnieni z poboru. W 2012 r. pensje w siłach zbrojnych zostały podniesione o 40%, a emerytury wojskowe zwaloryzowane. Wcześniej, w 2010 r., płace zostały podniesione w policji i służbie celnej⁴.

Rozwój sił zbrojnych Algierii, w związku różnorodnymi zagrożeniami (terroryzm międzynarodowy, terroryzm wewnętrzny, możliwość konfrontacji zbrojnej z Marokiem), dotyczy nie tylko zakupów uzbrojenia, ale też zmian struktury oraz profesjonalizacji. Walka z terrorystami toczona od początku lat 90. XX w. z jednej strony spowalniała modernizację techniczną, ale z drugiej – wymuszała inwestycje w szkolenie i w żołnierzy. Zagrożenie terroryzmem zmieniło się z zewnętrznego na regionalne, a potrzeba inwestycji w ludzi i szkolenie została poszerzona o potrzebę militarnej kooperacji regionalnej. Fakt zmiany charakteru zagrożenia terrorystycznego z wewnętrznego na transgraniczne przeniósł większą odpowiedzialność z sił bezpieczeństwa na wojsko. W czerwcu 2011 r. minister obrony przejął odpowiedzialność za wszystkie siły kontrterrorystyczne, w tym siły pomocnicze (paramilitarne) wcześniej podlegające ministrowi spraw wewnętrznych. W lipcu 2013 r. minister obrony przejął też odpowiedzialność za zwalczanie przemytu narkotyków, co było wcześniej domeną Żandarmerii Narodowej i służb celnych. Pokazuje to, że

² Szerzej zob. T. Kijewski, *Atak terrorystyczny na kompleks gazowy Tiguentourine w In Amenas w Algierii w styczniu 2013 r. jako przykład nowych zagrożeń dla energetycznej infrastruktury krytycznej i bezpieczeństwa wewnętrznego państwa*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2013, nr 9, s. 201–224.

³ SIPRI Yearbook 2016, Oxford University Press, Oxford 2016, s. 25.

⁴ *The Military Balance 2014*, The International Institute for Strategic Studies, London 2014, s. 307–308; *The Military Balance 2017*, The International Institute for Strategic Studies, London 2017, s. 368.

działalność zorganizowanych grup przestępczych (przemytników, handlarzy narkotyków) w rejonach przygranicznych jest postrzegana przez rząd Algierii jako poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego, dlatego jednym z ważnych programów jest budowa elektronicznego systemu nadzoru granicy, inicjatywa uruchomiona w 2012 r. Na południowym odcinku granicy z Libią, Mali i Nigerią w 2012 r. ustanowiono też 30 nowych garnizonów Żandarmerii Narodowej i wybudowano nową bazę lotniczą⁵.

Dokonano również zmian mających poprawić strukturę administracyjną sił zbrojnych i dostosować ją do zadań związanych ze zwalczaniem terroryzmu i przemytników oraz ochroną granic i infrastruktury. W lipcu 2012 r. zostały stworzone dwa nowe podokręgi wojskowe: jeden w Czwartym Okręgu Wojskowym (Warkala), obejmujący pole naftowe Hassi Messaoud, gdzie doszło do samobójczego ataku na koszary Żandarmerii Narodowej w czerwcu 2012 r., a drugi w Szóstym Okręgu Wojskowym (Tamanrasset), gdzie w marcu 2012 r. też doszło do ataku na koszary Żandarmerii Wojskowej. W 2013 r. zostało ogłoszone powołanie Siódmego Okręgu Wojskowego z kwaterą główną w okolicy miasta Illizi, przy granicy z Libią. Celem tych działań było zwiększenie rozwinięcia sił na południowej i wschodniej granicy Algierii oraz stworzenie nowych instalacji i baz dla sił bezpieczeństwa wokół ropo- i gazonośnych pól Hassi Messaoud, Tin Fouye Tabankort, In Amenas oraz Adrar. Wspomniany wyżej atak terrorystyczny na kompleks gazowy Tiguentourine w In Amenas w styczniu 2013 r. pokazał, że rozpoczęte działania były słuszne, a władze Algierii są gotowe podjąć fizyczne i polityczne ryzyko walki z terroryzmem⁶.

Nie mniej uwagi Algieria poświęca zapewnieniu bezpieczeństwa granicy z Tunezją. W górskim rejonie Dżabal asz-Szanabi utworzono 20 stref wojskowych i od maja 2013 r. rozlokowano tam około 60 000 żołnierzy. Działania te są prowadzone jako wspólna algiersko-tunezyjska inicjatywa mająca na celu zapobieganie przekraczaniu granicy przez terrorystów i przemytowi. W maju 2014 r. Tunezja i Algieria sformalizowały dotychczasową współpracę, podpisując umowę o współdziałaniu w celu zwalczania transgranicznego terroryzmu i przestępczości zorganizowanej. Celem porozumienia jest ułatwienie koordynacji wspólnych operacji zapewniających bezpieczeństwo na granicach oraz wymiana informacji, danych wywiadowczych, doświadczeń i wiedzy specjalistycznej poprzez szkolenia i wspólne ćwiczenia. Po podpisaniu tego porozumienia spotkania wyższych urzędników i oficerów z Algierii i Tunezji przybrały regularny charakter⁷.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*; M. El-Katiri, *The quest for military cooperation in North Africa: Prospects and challenges*, Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, Carlisle 2016, s. 10–13, 17–18; F. Ghilès, A. Khariief, *Updating Algeria's Military Doctrine*, <http://www.mei.edu/content/map/updates-algerias-military-doctrine> [dostęp: 22.08.2018].

Algieria w obszarze bezpieczeństwa współpracuje też bilateralnie z Libią. Od czasu upadku Mu'ammara al-Kaddafiego pod koniec 2011 r. urzędnicy algierscy i libijscy wielokrotnie spotykali się, aby dyskutować o środkach zapewniających bezpieczeństwo wspólnej granicy lądowej, o długości 1000 km. Libijska Narodowa Rada Tymczasowa zwróciła się do Algierii w pierwszych miesiącach 2012 r. z prośbą o wsparcie w celu ochrony wspólnej granicy, gdyż Libia dopiero budowała własną profesjonalną straż graniczną. Rozmowy na temat dwustronnej współpracy między władzami Libii i Algierii rozpoczęły się przy okazji Ministerialnej Regionalnej Konferencji Bezpieczeństwa Granicznego, która odbyła się w Libii w marcu 2012 r. Oba państwa podpisały wówczas dwustronną umowę o wzmocnieniu współpracy w zakresie bezpieczeństwa granic. Umowa koncentrowała się na szkoleniu libijskiej policji i personelu bezpieczeństwa przez Algierię, prowadzeniu wspólnych operacji w celu utrzymania bezpieczeństwa granic i wymianie informacji między organami kontroli granicznej. Podczas tego samego spotkania obie strony dyskutowały też nad stworzeniem dwustronnej komisji ds. granic, która rozszerzyłaby obszary współpracy, np. o bezpieczeństwo oraz rozwój społeczno-gospodarczy regionów przygranicznych. W końcu jednak nie podjęto żadnych konkretnych działań zmierzających do realizacji umowy⁸.

Mimo obiecujących początków, od 2016 r. współpraca ograniczyła się do okazjonalnego udostępniania danych wywiadowczych. Jest to bezpośrednią konsekwencją pogarszającej się sytuacji politycznej i bezpieczeństwa w Libii oraz odzwierciedleniem braku zaufania strony libijskiej do władz w Algierze (algierskie władze zapewniły schronienie kilku członkom rodziny Kaddafiego, co budzi nieufność libijskiej Narodowej Rady Tymczasowej). Pomimo to Algieria podejmuje nieoficjalne próby współpracy z milicjami, które w różnych okresach utrzymywały faktyczną władzę nad różnymi obszarami w Libii⁹.

Siły zbrojne Algierii są uważane za dobrze wyszkolone, w 2017 r. były pozycjonowane na 25. miejscu wśród sił zbrojnych 133 ocenianych państw i jako drugie najsilniejsze w Afryce (po Egipcie). Odbywają regularne ćwiczenia, doskonalące między innymi prowadzenie połączonych operacji rodzajów sił zbrojnych. Algieria w coraz większym stopniu otwiera się też na współpracę wojskową z Unią Europejską, NATO i Stanami Zjednoczonymi, co jest konsekwencją zagrożenia terroryzmem, a w dalszej perspektywie też zakończenia zimnej wojny. W 2000 r. Algieria przystąpiła do Dialogu Śródziemnomorskiego NATO. Od tej pory jej siły zbrojne (szczególnie marynarka wojenna) biorą udział we wspólnych przedsięwzięciach szkoleniowych Stanów Zjednoczonych i NATO (np. w 2013 r. w ćwiczeniach międzynarodowych Phoenix Express, w 2016 r. w prowadzonych w Zatoce Tarenckiej ćwiczeniach Seaborder-16, obejmujących siły morskie Francji, Hiszpanii, Malty, Portugalii, Włoch oraz Algierii, Maroka, Mauretanii i Tunezji). Od 2006 r. Algieria była obserwatorem morskiej operacji NATO Active Endeavour, prowadzonej na

⁸ *Ibidem*.

⁹ M. El-Katiri, *op. cit.*, s. 18–19.

Morzu Śródziemnym po zamachach z 11 września 2001 r. w celu ochrony statków cywilnych w rejonie cieśniny Gibraltarskiej przed atakami terrorystycznymi¹⁰.

Konstytucja Algierii zabrania użycia sił zbrojnych do prowadzenia operacji wojskowych poza własnym terytorium, jednak państwo to uczestniczy w inicjatywach regionalnych na rzecz bezpieczeństwa i wspiera sąsiadów. Kontrybuuje w inicjatywie militarnej Unii Afrykańskiej *North African Regional Capability* (NARC, Północnoafrykańskie Zdolności Regionalne), których baza logistyczna znajduje się w Algierze. W stolicy Algierii została też ulokowana siedziba *African Centre for the Study and Research on Terrorism* (ACSRT, Afrykańskie Centrum Studiów i Badań Terroryzmu), również będącego przedsięwzięciem Unii Afrykańskiej (2004 r.)¹¹.

Algieria udzielała wsparcia logistycznego siłom kontrterrorystycznym Mali, które operowały przy wspólnej granicy. Żołnierze i policjanci z Mali byli też szkoleni w bazach w Tamanrasset. W Mali przebywali również algierscy doradcy wojskowi, którzy zostali jednak wycofani w końcu 2011 r. W Algierze prowadzono w 2015 r. negocjacje traktatu pokojowego pomiędzy stronami konfliktu w Mali¹².

Tabela 2. Budżet obrony Algierii w stosunku do PKB

Rok	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Budżet obronny (% PKB)	3,5	4,3	4,5	4,8	5,5	6,3	6,4	5,9

Źródło: <https://tradingeconomics.com/algeria/military-expenditure-percent-of-gdp-wb-data.html>; https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?end=2017&locations=DZ&start=1963&year_high_desc=true [dostęp: 12.08.2018].

Tabela 3. Udział wydatków na cele militarne, na cele ochrony zdrowia i edukacji w budżecie Algierii

Rok \ Rodzaj wydatków	Wydatki militarne	Wydatki na ochronę zdrowia	Wydatki na edukację
2014	20%	7,8%	15%
2016	23%	7,9%	16%

Źródło: *SIPRI Yearbook 2017*, Oxford University Press, Oxford 2017, s. 348.

¹⁰ *The Military Balance 2014*, s. 308; *Algeria: Naval Forces Take Part in „Seaborder-16” Exercise in Italy*, <https://allafrica.com/stories/201609061136.html> [dostęp: 8.08.2018]; D. Ghanem-Yazbeck, *The Algerian Army: Cooperation, Not Intervention*, <https://www.ispionline.it/it/publicazione/algerian-army-cooperation-not-intervention-19132> [dostęp: 22.08.2018].

¹¹ *Ibidem*.

¹² *SIPRI Yearbook 2016*, s. 177–188; *The Military Balance 2014*, s. 308; <http://www.peaceau.org/en/page/2-3591-static-about-african-centre-for-study-and-research-on-terrorism-ACSRT> [dostęp: 19.08.2018].

Import uzbrojenia przez Algierię w latach 2012–2016 wzrósł o 4,7% w stosunku do lat 2007–2011 i osiągnął wartość 5,312 mld USD (z tego w roku 2016 było to 2,822 mld USD). W latach 2011–2015 Algieria była wskazywana jako największy importer uzbrojenia w Afryce Północnej (30% importu w regionie). Algieria była notowana jako 10. państwo na liście 50 największych importerów uzbrojenia w latach 2011–2015, z kontraktami o wartości 3,5 mld USD (w latach 2006–2010 Algieria uplasowała się na 8. pozycji). Siły zbrojne Algierii są uważane za jedne z najlepiej wyposażonych w Afryce Północnej. Głównym dostawcą sprzętu jest Rosja, która sprzedała do Algierii m.in. rakiety operacyjno-taktyczne Iskander-E oraz systemy przeciwlotnicze Buk-M2E. Na rynek algierski wchodzi też Chiny, które dostarczyły m.in. artylerię samobiezną; ważnym dostawcą są również Niemcy. Podpisane kontrakty obejmowały dostawy w 2015 i 2016 r. dwóch fregat z Niemiec i dwóch fregat z Chin. Algieria zawarła też umowy z Lockheed Martin na modernizację samolotów transportowych C-130H Hercules oraz z Harris Corporation na dostawy systemów łączności¹³.

Widać więc tendencję odchodzenia od rosyjskiego (wcześniej radzieckiego) monopolu na dostawy uzbrojenia na rzecz dywersyfikacji. Jak zaznaczono wyżej, znaczącymi dostawcami uzbrojenia na rynku algierskim zostały Niemcy i Chiny. Obrazują to nie tylko kontrakty dla marynarki wojennej, ale też dostawy dla wojsk lądowych, np. zawarty w 2014 r. z Rheinmetall kontrakt na dostawę 1200 kołowych transporterów opancerzonych Fuchs 2 o wartości 2,7 mld EUR (3,59 mld USD), 980 wozów ma być wyprodukowanych w Algierii przez Rheinmetall-Algerie-SPA. Jednak Rosja pozostaje ważnym dostawcą uzbrojenia. Wartość podpisanego w 2014 r. kontraktu na dostawę dwóch okrętów podwodnych typu Warszawianka jest szacowana na 1,2 mld USD, a zawartej w 2006 r. umowy na dostawę 38 zestawów obrony powietrznej Pancyr-S1 – na 500 mln USD. Wartości kontraktów na dostawę 42 śmigłowców Mi-28NE (umowa zawarta w 2013 r.), 200 czołgów T-90SA (umowa zawarta w 2014 r.), 14 samolotów Su-30MKI (umowa zawarta w 2015 r.) oraz dwóch korwet projektu 20382 Tigr (umowa zawarta w 2012 r.), 32 zestawów S-300PMU (umowa zawarta w 2006 r.) są trudne do oszacowania z powodu braku wiarygodnych danych¹⁴.

Kontrakty podpisane od 2010 r. z Rosją stanowiły 60% wartości dostaw uzbrojenia z zagranicy, z Chinami – 15%, a z Niemcami – 12%¹⁵.

Algieria jest też importerem polskiego uzbrojenia. W 2016 r. Ministerstwo Przedsiębiorczości i Technologii wydało 35 licencji eksportowych na sprzedaż towarów i usług do Algierii o wartości 65 308 182 EUR w kategoriach 6 i 10 Wspól-

¹³ *SIPRI Yearbook 2016*, s. 576, 580; *SIPRI Yearbook 2017*, Oxford University Press, Oxford 2017, s. 371, 374; *The Military Balance 2017*, s. 414; *The Military Balance 2014*, s. 309, 352; A.M. Dyner, *Russian Policy towards the Largest States of North Africa*, „PISM Bulletin” 2017, nr 55 (995), <https://www.pism.pl/publications/bulletin/no-55-995> [dostęp: 19.08.2018].

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *SIPRI Yearbook 2016*, s. 580.

nego wykazu uzbrojenia UE¹⁶. Z tego w 2016 r. wykonano eksport o wartości 15 032 243 EUR. Polskie firmy, które eksportują uzbrojenie i sprzęt wojskowy do Algierii, to m.in. WB Electronics S.A. oraz Zakłady Mechaniczne Tarnów S.A. i Zakłady Chemiczne „Nitro-Chem” S.A.¹⁷.

Tak intensywna strukturalna i techniczna modernizacja sił zbrojnych jest możliwa dzięki stabilnej pozycji rządu oraz dobrej sytuacji budżetowej. Algieria jest przykładem państwa, które zdołało złagodzić skutki spadku cen ropy poprzez odpowiednie bodźce fiskalne i poprawę przepływu środków z podatków. Taka ekspansywna polityka w krótkim okresie pomoże utrzymać wydatki wewnętrzne na poziomie sprzed spadku cen ropy i pozwoli uniknąć zmniejszenia budżetu państwa i tym samym m.in. spadku wydatków na cele wojskowe. Jednocześnie Algieria rozwija przemysł obronny, co jest elementem dywersyfikacji gospodarki opartej głównie na węglowodorach oraz polityki zmierzającej do zmniejszenia bezrobocia, które w 2017 r. wynosiło 10,7% (wśród młodych 23,88%). W 2010 r. Abd al-Aziz Buteflika ogłosił utworzenie dwóch państwowych spółek produkujących samochody terenowe i systemy elektroniczne dla wojska. Poza tym siły zbrojne rozbudowują własne zakłady remontowe. Są to początki rozwoju przemysłu obronnego, którego produkcja będzie oparta na licencjach i skierowana przede wszystkim na rynek wewnętrzny. Aby wesprzeć te procesy, ustawy finansowe ogłoszone w 2009 i 2010 r. dopuszczają inwestycje zagraniczne przy zachowaniu 51% algierskiego prawa własności w każdej nowej inwestycji zagranicznej, zobowiązują też zagranicznych uczestników przetargów do inwestowania we wspólne przedsięwzięcia (*joint venture*) z lokalnymi partnerami. Jednocześnie otoczenie regulacyjne dla takich przedsięwzięć w Algierii utrzymuje limity transferów zysków i restrykcyjne kontrole¹⁸.

W marcu 2011 r. Aabar Investments ze Zjednoczonych Emiratów Arabskich oraz niemieckie firmy Daimler, Deutz AG i MTU Friedrichshafen ustanowiły z rządem Algierii trzy spółki *joint venture* w mieście Ar-Ruwajba w prowincji Algier, które rozpoczęły produkcję pojazdów wojskowych i remonty silników. W listopadzie 2011 r. podpisano porozumienie o zbudowaniu trzech zakładów produ-

¹⁶ Chodzi o Wspólny wykaz uzbrojenia Unii Europejskiej (sprzęt objęty wspólnym stanowiskiem Rady 2008/944/WPZiB określającym wspólne zasady kontroli wywozu technologii wojskowych i sprzętu wojskowego) i będące jego transpozycją do prawa polskiego Rozporządzenie Ministra Przedsiębiorczości i Technologii w sprawie wykazu uzbrojenia, na obrót którym jest wymagane uzwolenie. Oba dokumenty są cyklicznie nowelizowane z uwagi na rozwój technologii, oba były aktualizowane w pierwszym kwartale 2018 r. Przywołane w tekście kategorie uzbrojenia 6 i 10 to odpowiednio:

6 – pojazdy naziemne i ich elementy składowe;

10 – „statki powietrzne”, „statki powietrzne lżejsze od powietrza”, „bezzałogowe statki powietrzne” („UAV”), silniki i wyposażenie „statków powietrznych”, pokrewne wyposażenie i elementy składowe, specjalnie zaprojektowane lub zmodyfikowane do celów wojskowych.

¹⁷ *Eksport uzbrojenia i sprzętu wojskowego z Polski. Raport za rok 2016*, Ministerstwo Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2017, s. 27.

¹⁸ SIPRI Yearbook 2014, s. 309–310; SIPRI Yearbook 2017, s. 344.

kujących broń strzelecką i amunicję. Partnerem jest serbski Yugoimport, wartość kontraktu to 400 mln USD. W lipcu 2010 r. Grupa ds. promocji przemysłu mechanicznego algierskiego ministerstwa obrony (Groupement de la promotion de l'Industrie mecanique) i Tawazun Group z ZEA ogłosiły powstanie w Chanszali spółki Nimr-Algerie, która produkuje wozy opancerzone. Zakup kołowych transporterów opancerzonych w Niemczech też skutkowało utworzeniem Rheinmetall-Algerie-SPA. W 2013 r. prowadzono też rozmowy z chińskim Norinco, które zmierzały do utworzenia zakładu produkcji min przeciwpancernych w Chamis-Miljana¹⁹.

Algieria nie ma sformalizowanej polityki offsetowej, ale jak pokazują powyższe przykłady, dąży do wykorzystania kontraktów zbrojeniowych do stworzenia własnego potencjału produkcyjnego i remontowego²⁰. Prawdopodobnie więc kontrakty zawarte na rynku algierskim przez polską Grupę WB w 2018 r. będą skutkować nie tylko sprzedażą, ale też współpracą w zakresie produkcji i serwisu.

Mauretania

Główne zadania, które stoją przed Siłami Zbrojnymi Mauretanii, to obrona integralności terytorialnej państwa i zapewnienie bezpieczeństwa wewnętrznego. Jednak zdolność do realizacji tych zadań jest kwestionowana z powodu małej liczebności sił, ich skromnego i niemodernizowanego wyposażenia (siły powietrzne dysponują tylko czterema samolotami zdolnymi do prowadzenia misji bojowych²¹), a także braku szkoleń i ćwiczeń. Ocenia się, że siły zbrojne Mauretanii są w stanie co najwyżej zapewnić bezpieczeństwo wewnętrzne, ale nie mają wystarczającego potencjału do obrony terytorium.

Morale sił zbrojnych też nie jest najwyższe – z powodu niskich wynagrodzeń, niewystarczającego szkolenia, spartańskich warunków służby, relacji między oficerami i żołnierzami, a także waśni etnicznych. Największym źródłem napięć w siłach zbrojnych są właśnie konflikty etniczne pomiędzy czarnoskórymi mieszkańcami Mauretanii a ludnością berberyjsko-arabską. Nie bez znaczenia jest też tradycja zamachów stanu i wykorzystywania wojska do wewnętrznych rozgrywek. Od uzyskania niepodległości w 1960 r. w Mauretanii do zamachów stanu i przewrotów dochodziło w 1978, 1979, 1981, 1984, 2005 i 2008 r.

Do rozpadu Związku Radzieckiego oficerowie z Mauretanii szkolili się w szkołach radzieckich. Rozpoczęta następnie współpraca w zakresie edukacji wojskowej z Francją trwała do 1999 r., kiedy to Francuzi aresztowali oficera z Mauretanii oskarżonego o tortury²².

¹⁹ *Ibidem*; https://www.theglobaleconomy.com/Algeria/Youth_unemployment [dostęp: 19.08.2018]; <https://www.ceicdata.com/en/indicator/algeria/unemployment-rate> [dostęp: 19.08.2018].

²⁰ *SIPRI Yearbook 2014*, s. 309–310; *SIPRI Yearbook 2017*, s. 344.

²¹ Są to cztery Embraery EMB-314 Super Tucano zakupione w 2012 r., zob. *The Military Balance 2013*, The International Institute for Strategic Studies, London 2013, s. 412.

²² *Mauritania Country Handbook*, s. 62–66, <https://info.publicintelligence.net/MCIA-MauritaniaHandbook.pdf> [dostęp: 27.08.2018].

Głównymi dostawcami uzbrojenia do Mauretanii do 1991 r. były Libia i Irak. Obecnie modernizacja techniczna następuje powoli z powodu trudności budżetowych. Kupowany jest sprzęt pozwalający przede wszystkim na ochronę interesów ekonomicznych i działania kontrterrorystyczne (jak francuskie okręty patrolowe i tureckie opancerzone wozy patrolowe Otokar Cobra)²³.

Wyzwaniem dla bezpieczeństwa Mauretanii jest działalność PI oraz północnoafrykańskiej Al-Ka'idy. Dlatego Stany Zjednoczone, NATO oraz Maroko uznały za konieczne wsparcie sił zbrojnych Mauretanii w zakresie szkolenia. W efekcie żołnierze z Mauretanii biorą m.in. udział w prowadzonych przez US Africa Command ćwiczeniach Flintlock²⁴.

Warto jednak zwrócić uwagę, że Mauretania i Maroko są uwikłane w konflikt o Saharę Zachodnią. Samo Maroko uznało niepodległość Mauretanii dopiero w 1969 r., a w 1981 r. miał miejsce nieudany zamach stanu, o którego organizację oskarżano Maroko.

W lipcu 2017 r. Mauretania ogłosiła, że północno-wschodni region kraju, graniczący z Algierią i Mali, to strefa *no-go* (strefa zakazu przemieszczania) dla ludności cywilnej, co ma związek z walką z terroryzmem i przemytem narkotyków. Problemem jest też ochrona granicy z Senegalem, przez którą przenikają imigranci i przemytnicy²⁵.

Maroko

Królewskie Marokańskie Siły Zbrojne, podobnie jak opisane powyżej, odpowiadają za zapewnienie integralności terytorialnej państwa, ale są też ważnym instrumentem służącym zapewnieniu bezpieczeństwa wewnętrznego. Dla króla Muhammada VI siły zbrojne są też narzędziem służącym budowie regionalnej i globalnej pozycji państwa. W symbolice sił zbrojnych widoczne jest narodowe motto Maroka „Bóg, Naród, Król” (*Allah, Al-Watan, Al-Malik*), co oznacza służbę dla islamu, kraju i monarchii. Pozycja monarchy w siłach zbrojnych jest bardzo silna – w całej historii Maroka, a zwłaszcza w historii dynastii Alawitów, wojsko służyło królowi. Dziś honorowa warta Gwardii Królewskiej wokół Pałacu Królewskiego w Rabacie jest nawiązaniem do historycznej organizacji wojska w polu – gdy namiot króla był w nocy otoczony przez uzbrojonych żołnierzy stojących ramię w ramię, zwróconych na zewnątrz. Patriotyzm i lojalność marokańskich żołnierzy i gwardzistów wobec króla raczej nie podlega kwestionowaniu – dysydenci i antymonarchiści są

²³ *The Military Balance 2018*, The International Institute for Strategic Studies, London 2018, s. 350–351.

²⁴ W roku 2018 w ćwiczeniach Flintlock uczestniczyły też dwa lekkie samoloty transportowe Polskich Sił Powietrznych PZL M-28B/PT z 33 Bazy Lotnictwa Transportowego w Powidzu, zob. K. Kuska, *Z Powidza do Afryki na M-28*, „Lotnictwo – Aviation International” 2018, nr 8, s. 50–52.

²⁵ <http://www.africanews.com/2017/07/14/mauritania-declares-border-with-algeria-mali-no-go-zones> [dostęp: 9.08.2018].

postrzegani jako element niepatriotyczny, co powoduje, że ludzie o takich poglądach nie robią kariery w siłach zbrojnych i są z nich usuwani²⁶.

Wojsko marokańskie, pomimo zaangażowania w operacje w Saharze Zachodniej (którą Maroko uznaje za integralną część kraju), uczestniczy też w misjach poza granicami państwa. W 2015 r. Maroko wysłało kontyngent bojowy, obejmujący siły powietrzne z sześcioma samolotami F-16 (jeden został zestrzelony w maju 2015 r., pilot zginął), do działań w Jemenie w ramach koalicji pod przewodnictwem Arabii Saudyjskiej²⁷. W Maroku żołnierze wspierają też działania państwa w wypadku klęsk żywiołowych i katastrof oraz przy pracach związanych z rozbudową ważnej dla państwa infrastruktury²⁸.

Jednak głównym wyzwaniem dla bezpieczeństwa i integralności terytorialnej Maroka jest nieuregulowana kwestia Sahary Zachodniej, która wpływa też na relacje i wizerunek Maroka na arenie międzynarodowej. W marcu 2016 r. podczas wizyty sekretarza generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych Ban Ki-moona w Saharze Zachodniej rząd Maroka zaprotestował przeciwko użyciu przez sekretarza generalnego terminu „okupacja” dla opisania działań rządu Maroka w tym rejonie. W odpowiedzi Maroko podjęło środki, które obejmowały wydalenie większości cywilnego komponentu Misji Narodów Zjednoczonych na rzecz Referendum w Saharze Zachodniej (*Mission des Nations Unies pour l'Organisation d'un Référendum au Sahara Occidental*, MINURSO), co poważnie wpłynęło na zdolność do wykonania mandatu misji. Sekretarz generalny ONZ chciał, aby Rada Bezpieczeństwa ONZ zajęła stanowisko w tej sprawie, ale – aby uniknąć kontrowersji – RB ONZ wybrała najniższy poziom reakcji i wyraziła tylko „obawę”. Wydłużono również (do 30 kwietnia 2017 r.) mandat działającej od 1991 r. MINURSO²⁹, a część pracowników cywilnych misji mogła powrócić do pracy. Działania ONZ nie doprowadziły do tej pory do zlikwidowania napięcia między siłami marokańskimi a Ludowym Frontem Wyzwolenia Sakiji al-Hamry i Río de Oro (*Frente Popular para la Liberación de Saguia el Hamra y Río de Oro*, POLISARIO), choć ruch ten po zapowiedzi referendum niepodległościowego zawiesił działania zbrojne. Maroko kontroluje większą część Sahary Zachodniej; region ten jest ważny dla gospodarki państwa z powodu bogatych złóż fosforytów, a także znacznych funduszy zainwestowanych na tym terytorium. Utrzymuje się *status quo* – z zachodnią częścią terytorium w rękach marokańskich i wschodnią

²⁶ *Military Cultural Study: Morocco*, Marine Corps Intelligence Activity, MCIA-2634-MAR-009-12, 2012, s. 10–11, <https://info.publicintelligence.net/MCIA-MoroccoCultureStudy.pdf> [dostęp: 10.08.2018].

²⁷ <https://www.theguardian.com/world/2015/may/11/moroccan-fighter-jet-yemen-saudi-coalition-missing-day-before-ceasefire> [dostęp: 10.08.2018]; *The Military Balance 2018*, The International Institute for Strategic Studies, London 2018, s. 351–352.

²⁸ *Military Cultural Study...*, s. 10–11.

²⁹ Obecnie mandat MINURSO został wydłużony do 30 kwietnia 2019 r. W 2016 r. w misji służyło 219 żołnierzy i 71 pracowników cywilnych.

w rękach POLISARIO. Części te są od siebie odgródzone murem zbudowanym przez Maroko w latach 80. XX w.³⁰.

Maroko, po zakończeniu zimnej wojny, a później po zamachach z 11 września 2001 r. i po Arabskiej Wiośnie angażuje się w programy współpracy prowadzone przez Stany Zjednoczone i NATO. Siły zbrojne Maroka uczestniczą w wielonarodowych ćwiczeniach, jak np. Flintlock. Modernizacja arsenału sił zbrojnych jest wspomagana przez programy wsparcia wojskowego USA, w 2004 r. prezydent George W. Bush określił Maroko jako jednego z głównych sojuszników spoza NATO³¹.

Budżet przeznaczany na cele wojskowe jest konsekwentnie zwiększany, co przekłada się na modernizację rodzajów sił zbrojnych.

Tabela 4. Budżet obronny Maroka w stosunku do PKB

Rok	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Budżet obronny (% PKB)	3,5	3,4	3,46	3,81	3,68	3,25	3,21	3,20

Źródło: <https://tradingeconomics.com/morocco/military-expenditure-percent-of-gdp-wb-data.html>; <http://militarybudget.org/morocco>; <https://www.statista.com/statistics/810513/ratio-of-military-expenditure-to-gross-domestic-product-gdp-morocco> [dostęp: 12.08.2018].

Według prognoz marokański budżet obronny ma wzrosnąć z 3,5 mld USD w 2018 r. do 3,9 mld USD w 2022 r.³².

Działania modernizacyjne to m.in. pozyskanie z nadwyżek sprzętowych Sił Zbrojnych Stanów Zjednoczonych w 2015 r. czołgów M1A1 Abrams i ich modernizacja do standardu SA (w trakcie realizacji). Wcześniej, w grudniu 2009 r. Maroko podpisało wart 841,9 mln USD kontrakt na zakup 18 samolotów F-16C i sześciu F-16D od koncernu Lockheed Martin. Intensywnie rozbudowywana i modernizowana jest szczególnie Marynarka Wojenna; kupowane są nie tylko nowe okręty, ale też pozyskiwani i zatrudniani na kontraktach francuskojęzyczni specjaliści z zagranicy. Wartość importu uzbrojenia przez Maroko wzrosła w okresie 2011–2015 o 528% w stosunku do lat 2006–2010, co czyniło Maroko drugim importerem uzbrojenia w regionie (26% eksportu broni do Afryki Północnej)³³.

³⁰ *SIPRI Yearbook 2017*, Oxford University Press, Oxford 2017, s. 182; *Site de présentation et d'information sur le plan d'autonomie marocain et sur le Sahara*, http://plan-autonomie.com/?option=com_content&task=view&id=74&Itemid=1 [dostęp: 10.11.2018]; *Dramatyczny los Sahary Zachodniej pod marokańskim butem*, <https://wiadomosci.wp.pl/dramatyczny-los-sahary-zachodniej-pod-marokanskim-butem-6079341997535873a> [dostęp: 10.11.2018].

³¹ *George Bush addresses the NATO summit in Turkey*, <https://www.theguardian.com/world/2004/jun/29/eu.nato1> [dostęp: 10.11.2018].

³² A. El Masaiti, *Morocco to increase its defense budget*, <https://www.moroccoworldnews.com/2017/02/208666/morocco-increase-defense-budget> [dostęp: 12.08.2018].

³³ *SIPRI Yearbook 2016*, s. 576; *The Military Balance 2018*, s. 351–352.

W grudniu 2015 r. raportowano, że Arabia Saudyjska zobowiązała się zainwestować 22 mld USD w rozwój przemysłu obronnego w Maroku oraz szkolenia i ćwiczenia wojskowe w latach 2015–2019³⁴. Warto zaznaczyć, że w Maroku są też obecne europejskie koncerny zbrojeniowe Airbus i Thales, co jest efektem polityki Francji i Hiszpanii. We współpracy z tymi firmami został zbudowany marokański satelita obserwacji ziemi *Mohhamed VI-A*, wyniesiony na orbitę listopadzie 2017 r. We współpracy z tymi samymi firmami i Europejską Agencją kosmiczną powstaje kolejny satelita obserwacji ziemi *Mohhamed VI-B*³⁵. Maroko jest też odbiorcą sprzętu wojskowego z Polski produkowanego przez RADMOR S.A.³⁶.

Tunezja

Głównym zadaniem tunezyjskich sił zbrojnych jest utrzymanie niepodległości państwa oraz zapewnienie bezpieczeństwa wewnętrznego. W 2017 r. tunezyjski rząd rozpoczął pracę nad redefinicją polityki bezpieczeństwa, czego efektem miała być publikacja „Białej Księgi”. Największymi wyzwaniem dla bezpieczeństwa Tunezji są wojna domowa w Libii oraz działania muzułmańskich ekstremistów. Dlatego siły zbrojne są wykorzystywane nie tylko do ochrony granicy, ale też (od maja 2017 r.) do ochrony infrastruktury przemysłu naftowego, gazowego i wydobywczego fosforanów³⁷.

W mediach międzynarodowych siły zbrojne Tunezji były przedstawiane jako siła stabilizująca państwo po wydarzeniach Arabskiej Wiosny – stworzono obraz wojska jako motoru zmian demokratycznych. Rzeczywiście siły zbrojne Tunezji tłumili demonstracje, zasadniczo hamowały zmiany i stały po stronie Zajna al-Abidina Bin Alego, generała, premiera Tunezji od 2 października do 7 listopada 1987 r., prezydenta kraju od 7 listopada 1987 do 14 stycznia 2011 r. Human Rights Watch potwierdziło, że wojsko wniosło sprawę przeciwko Yassine Ayari, tunezyjskiemu blogerowi (później został on członkiem parlamentu) – po tym, jak skrytykował on siły zbrojne. Z drugiej strony trudno jednoznacznie negatywnie oceniać taką postawę sił zbrojnych, gdyż zasadniczo powinny one być podporządkowane legalnej władzy i używane w granicach wyznaczonych przez system prawny państwa, a nie ulegać nastrojom społecznym³⁸.

Budżet Tunezji na cele wojskowe wzrastał pomimo kryzysu gospodarczego i oszczędności wprowadzanych przez rząd. Ministerstwo Obrony wprowadziło

³⁴ SIPRI Yearbook 2016, s. 576.

³⁵ J. Adamowski, *Morocco satellite launch could accelerate Spanish space efforts*, <https://spacenews.com/morocco-satellite-launch-could-accelerate-spanish-space-efforts> [dostęp: 10.08.2018]; *Morocco prepares to launch second observation satellite*, <http://northafricapost.com/21209-morocco-prepares-launch-second-observation-satellite.html> [dostęp: 10.08.2018].

³⁶ *Eksport uzbrojenia i sprzętu wojskowego z Polski...*, s. 27.

³⁷ *The Military Balance 2018*, s. 365–366.

³⁸ E. Bonhomme, *What's behind Tunisia's growing military?*, <https://africasacountry.com/author/edna-bonhomme> [dostęp: 22.08.2018].

ustawę o egzekwowaniu obowiązku wojskowego, co ma doprowadzić do pełniejszego ukompletowania sił zbrojnych³⁹. Działania te oczywiście wynikają z szerszego kontekstu i to na wielu płaszczyznach: od ewolucji historycznej roli wojska, poprzez udział Tunezji w globalnej wojnie z terroryzmem, ewolucję środowiska bezpieczeństwa w Afryce Północnej i na Bliskim Wschodzie, po wpływy Stanów Zjednoczonych w tym regionie.

W perspektywie historycznej wojsko w Tunezji odgrywało mniej znaczącą i jawną politycznie rolę niż w państwach sąsiednich, np. w Egipcie. Podczas francuskiego okresu kolonialnego Tunezja nie miała własnej armii – odmiennie niż w Egipcie, gdzie funkcjonowała armia oraz antykolonialny i zakonspirowany ruch Wolnych Oficerów. Pierwszy prezydent Habib Burgiba powołał do życia tunezyjskie siły zbrojne w czerwcu 1956 r., wkrótce po uzyskaniu przez Tunezję niepodległości. Jego 30-letnie rządy (1957–1987) charakteryzowały się m.in. traktowaniem jako priorytetowe wydatków budżetowych na cele społeczne, a nie wydatków obronnych. Z drugiej jednak strony prezydent dbał o rozwój Gwardii Narodowej, traktując ją jako przeciwwagę dla armii, co wynikało z obawy, że silne i niezależne wojsko może przeprowadzić zamach stanu⁴⁰.

Jak pokazała przyszłość, podejrzania Burgiby nie były pozbawione podstaw. W latach 80. XX w. wzrosły zakupy dla sił zbrojnych (w 1983 r. budżet obronny Tunezji osiągnął rekordowy poziom w stosunku do PKB – 4,59%⁴¹). W 1987 r. prezydent mianował generała Ben Alego na stanowisko premiera – w tym samym roku Ben Ali przeprowadził bezkrwawy zamach stanu i rządził Tunezją aż do 2011 r.

Od zakończenia Arabskiej Wiosny Tunezja doświadcza różnych form przemocy. Z jednej strony są to akty terroryzmu, które miały miejsce również przed falą protestów społecznych. W 2002 r. na tunezyjskiej wyspie Dżerba doszło do ataku na synagogę Al-Ghariba, w którym zginęło 21 osób, w tym 14 niemieckich turystów. Zamachu dokonano za pomocą ciężarówki wypełnionej materiałami wybuchowymi. Do jego przeprowadzenia przyznała się Al-Ka'ida. W lipcu 2014 r. doszło do ataku na tunezyjskich żołnierzy w Górach Tunezyjskich, w którym zginęło 15 osób. W następnym ataku terrorystycznym zginęło trzech polskich turystów – 18 marca 2015 r., około południa, dwóch mężczyzn uzbrojonych w broń automatyczną wtargnęło do budynku Parlamentu Tunezji. Atak napastników odparto, a parlamentarzystów ewakuowano. Terrorysty wycofali się na teren Muzeum Bardo, gdzie zabili kilku turystów i wzięli zakładników. W sumie w wyniku tego ataku śmierć poniosło 39 osób. Tunezyjskie służby bezpieczeństwa przeprowadziły udany szturm na muzeum (zginęło dwóch napastników i jeden funkcjonariusz), a zakładnicy zostali uwolnieni. Odpowiedzialność za zamach wzięło na siebie PI. 26 czerwca 2015 r. w ośrodku turystycznym w kurorcie Susa w wyniku ataku ter-

³⁹ *Ibidem.*

⁴⁰ *Ibidem.*

⁴¹ <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?locations=TN> [dostęp: 20.08.2018].

rorysty śmierć poniosło 39 osób, a 36 zostało rannych. Do ataków ponownie przynależeli członkowie PI. 7 marca 2016 r. bojownicy PI podjęli próbę zajęcia miejscowości Bin Kirdan w pobliżu granicy z Libią. Doszło do starcia z tunezyjskimi żołnierzami, które trwały następnie dwa dni⁴².

Niespokojnie było też na granicy z Algierią, co pchnęło oba państwa do współpracy. Dżabal asz-Szanabi, w rejonie znanej z historii II wojny światowej przełęczy Kasserine, jest obszarem starć terrorystów z wojskiem tunezyjskim od 2012 r.⁴³.

Wymienione wyżej akty terrorystyczne były zaskoczeniem dla Tunezyjczyków i obserwatorów zagranicznych, gdyż Tunezja nie miała współczesnej tradycji przemocy i radykalizmu, jak Algieria i Libia. Ludność Tunezji jest relatywnie dobrze wykształcona i na przełomie 2010 i 2011 r. artykułowała głównie roszczenia ekonomiczne.

Z drugiej strony Tunezja nie jest też wolna od wewnętrznych napięć politycznych skutkujących przemocą. Zwycięstwo partii islamistycznej Ennahda w wyborach do Zgromadzenia Konstytucyjnego w październiku 2011 r. nie zostało zaakceptowane przez tunezyjskie partie o świeckiej orientacji. W marcu 2013 r. został zamordowany Szukri Balid, przywódca Zjednoczonej Partii Demokratyczno-Nacjonalistycznej, a w lipcu tego samego roku został zastrzelony Mohamed Brahmi przywódca nacjonalistycznej partii Ruch Ludowy. Oba zabójstwa (jak się okazało, dokonane z tej samej broni) wywołały antyrządowe demonstracje, które zresztą w Tunezji pojawiają się dość regularnie. Niemal 800 Tunezyjczyków zostało aresztowanych w styczniu 2018 r., po protestach przeciwko planom oszczędnościowym rządu⁴⁴. Problemem jest też powrót bojowników PI pochodzących z Tunezji, którzy też mogą stać się przyczyną poważnej niestabilności wewnętrznej. Ich liczba jest ostrożnie szacowana na trzy tysiące⁴⁵.

To wszystko powoduje, że oprócz zapewnienia nienaruszalności granic, zapewnienie bezpieczeństwa wewnętrznego jest ważnym zadaniem sił zbrojnych

⁴² *Two militants, Tunisian soldier killed in clashes*, <http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2016/03/09/Five-terrorists-killed-near-Tunisia-Libya-border.html> [dostęp: 22.08.2018]; *Tunisia closes border with Libya after fierce clashes*, <https://www.aljazeera.com/news/2016/03/cloneoftunisia-ben-gardane-clashes-1603070709142-160307151549524.html> [dostęp: 22.08.2018]; „Pierwsza kropla deszczu”. Państwo Islamskie: uderzyliśmy w Tunezji, <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiatea,2/panstwo-islamskie-przyznalo-sie-do-zamachu-w-tunezji,525803.html> [dostęp: 22.08.2018]; *Tunisia attack on Sousse beach „kills 39”*, <https://www.bbc.com/news/world-africa-33287978> [dostęp: 22.08.2018].

⁴³ *The Military Balance 2018*, s. 365–366.

⁴⁴ E. Bonhomme, *op. cit.*; *Lider opozycyjnej partii zastrzelony na oczach żony i dzieci*, <https://www.wprost.pl/swiat/410102/Lider-opozycyjnej-partii-zastrzelony-na-oczach-zony-i-dzieci.html> [dostęp: 22.08.2018]; J. Legge, *Tunisia shocked by assassinations: Opposition leaders Mohamed Brahmi and Chokri Beladi killed with the same gun*, <https://www.independent.co.uk/news/world/africa/tunisia-shocked-by-assassinations-opposition-leaders-mohamed-brahmi-and-chokri-belaid-killed-with-8733972.html> [dostęp: 22.08.2018].

⁴⁵ E. Bonhomme, *op. cit.*

i obecny prezydent Al-Badži Ka'id as-Sibsi (w latach 1969–1970 był ministrem obrony) wykorzystuje wojsko do tego celu, np. do ochrony obiektów przemysłowych i do zapobiegania spodziewanym protestom czy strajkom. Od 2012 r. możliwość uruchomienia sił zbrojnych jest dość szeroka, a sam proces decyzyjny stał się bardziej zdecentralizowany, co oznacza, że parlament, prezydent i premier mogą podejmować właściwe decyzje. W następstwie zamachów terrorystycznych Tunezja podpisała też porozumienia dwustronne dotyczące współpracy wojskowej ze Zjednoczonymi Emiratami Arabskimi (2011 r.), Turcją (2013 r.), Katarom i Stanami Zjednoczonymi (2014 r.)⁴⁶.

Tunezja korzysta ze wsparcia szkoleniowego z Algierii w zakresie zwalczania terroryzmu (niestabilność Libii jest zagrożeniem dla obu tych państw), a także ze wsparcia Stanów Zjednoczonych, czego wyrazem jest pozyskanie uzbrojenia z nadwyżek sprzętowych, m.in. lekkich wielozadaniowych śmigłowców uzbrojonych Bell OH-58D Kiowa Warrior w 2017 r.⁴⁷. Marynarka wojenna Tunezji jest również modernizowana w kierunku osiągnięcia zdolności do zabezpieczenia strefy ekonomicznej i zwalczania terroryzmu. W 2018 r. otrzymała dwa (z czterech zamówionych w 2016 r.) okręty patrolowe typu Multi Service Offshore Patrol Vessel 1400 (MSOPV 1400), zbudowane w rumuńskiej stoczni holenderskiego koncernu Damen Shipyards w Gałacz. Pierwsze jednostki otrzymały nazwy *Jugurtha* i *Syphax*. Zaś w tunezyjskiej stoczni Societe de Construction Industrielle et Navale powstają wcielane do służby od 2016 r. kutry patrolowe typu P201 Istiklal – trzecia jednostka tego typu została dostarczona tunezyjskim siłom morskim w 2018 r.⁴⁸.

Tabela 5. Budżet obronny Tunezji w stosunku do PKB

Rok	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Budżet obronny (% PKB)	1,30	1,56	1,51	1,64	1,91	2,27	2,32

Źródło: <http://www.multpl.com/tunisia-military-spending/table/by-year> [dostęp: 12.08.2018]; <http://www.multpl.com/tunisia-military-spending> [dostęp: 12.08.2018].

Tunezja budzi niewielkie zainteresowanie polskich importerów uzbrojenia. W 2016 r. Ministerstwo Przedsiębiorczości i Technologii wydało jedną licencję eksportową na sprzedaż do Tunezji o wartości 12 000 EUR w kategorii 1 z Wykazu Uzbrojenia. Eksport ten w 2016 r. nie został wykonany⁴⁹.

⁴⁶ *Ibidem*; M. El-Katiri, *op. cit.*, s. 7–10; *The Military Balance 2018*, s. 365–366.

⁴⁷ M. El-Katiri, *op. cit.*, s. 7–10; *The Military Balance 2018*, s. 365–366.

⁴⁸ *Z życia floty – Tunezja*, „Morza, Statki i Okręty” 2018, nr 7–8, s. 6.

⁴⁹ *Eksport uzbrojenia i sprzętu wojskowego z Polski...*, s. 29. Kategoria 1 obejmuje: broń gładkolufową o kalibrze mniejszym niż 20 mm, inne uzbrojenie i broń automatyczną o kalibrze 12,7 mm (0,50 cala) lub mniejszym oraz wyposażenie i specjalnie zaprojektowane do nich elementy składowe.

Programy współpracy międzynarodowej

Interesującą inicjatywą budowy regionalnej struktury bezpieczeństwa jest powołany przez Algierię, Egipt, Libię, Mauretanię, Maroko i Tunezję *North African Regional Capability* (NARC). Była to odpowiedź na brak regionalnej współpracy w zakresie bezpieczeństwa – założona w 1989 r. Unia Maghrebu Arabskiego nie funkcjonuje aktywnie, a próby jej ożywienia okazały się bardzo trudne ze względu na dynamikę polityczną państw członkowskich. W związku z tym istniała potrzeba stworzenia regionalnego mechanizmu umożliwiającego krajom północnoafrykańskim wniesienie wkładu do *African Standby Force* (Afrykańskie Siły Gotowości) Unii Afrykańskiej. W połowie 2007 r. opracowano protokół ustaleń w celu ustanowienia NARC, który miał zawierać komponent wojskowy, policyjny i cywilny⁵⁰.

Z powodu braku wspólnego sekretariatu koordynującego współpracę między państwami członkowskimi, Libia dobrowolnie przyjęła tę rolę w początkowej fazie uruchamiania NARC, która rozpoczęła się jeszcze przed przyjęciem protokołu i trwała trzy lata (2005–2008). Na spotkaniu ministrów obrony państw NARC w Trypolisie w grudniu 2008 r. zatwierdzono zalecenie ustanowienia Sekretariatu Wykonawczego w Trypolisie. Działanie Sekretariatu Wykonawczego NARC i zespołów planistycznych zainaugurowano w kwietniu 2009 r. Dowództwo brygady miało funkcjonować w Kairze, a jej elementy logistyczne – w Kairze i Algierze. Jednak z powodów uwarunkowań wewnętrznych poszczególnych państw do 2010 r. nie udało się skompletować międzynarodowej obsady wojskowej i cywilnej wymienionych komponentów NARC. W 2011 r. pojawiły się doniesienia o planach zbudowania kwatery głównej NARC w Algierii. Jednak wydarzenia Arabskiej Wiosny i jej konsekwencje spowodowały wyhamowanie inicjatywy. Dodatkowym czynnikiem hamującym rozwój NARC jest kwestia statusu Sahary Zachodniej, która nie jest uznawana przez cztery z sześciu państw założycieli. NARC miał też służyć usprawnieniu współpracy Maghrebu z NATO i Unią Europejską⁵¹.

Algieria, Mauretania, Maroko i Tunezja są ważnymi partnerami dla państw Europy, szczególnie tych, których były koloniami, czyli Francji i Hiszpanii. Dobrym przykładem takich powiązań jest Maroko, zajmujące ważne miejsce na mapie współpracy międzynarodowej Hiszpanii, szczególnie w kwestiach bezpieczeństwa. Oba państwa uczestniczą wspólnie w ćwiczeniach wojskowych, wymieniają obserwatorów w wojskach lądowych, marynarce wojennej i siłach powietrznych.

⁵⁰ N. Damidez, K. Sörenson, *To Have and Have Not. A Study on the North African Regional Capability*, Swedish Defence Research Agency, Stockholm 2009; *African Peace and Security Architecture (APSA). 2010 Assessment Study*, ed. L.M. Fisher, s. 45–47, http://www.operationspaix.net/DATA/DOCUMENT/447~v~African_Peace_And_Security_Architecture_-_2010_Assessment_Study.pdf [dostęp: 31.08.2018]; S. Desmidt, V. Hauck, *Conflict management under the African Peace and Security Architecture (APSA). Analysis of conflict prevention and conflict resolution interventions by the African Union and Regional Economic Communities in violent conflicts in Africa for the years 2013–2015*, „ECDPM Discussion Paper” 2017, nr 211, s. 7.

⁵¹ *Ibidem*.

Częste kontakty robocze utrzymują ministrowie obrony, wiceministrowie odpowiedzialni za politykę obronną i szefowie sztabów. Hiszpania i Maroko podpisały umowy m.in. o współpracy przy prowadzeniu operacji poszukiwawczo-ratowniczych, współpracy w zakresie ochrony ludności, dziedzictwa narodowego, historii wojskowości, nauki o muzeach i współpracy sił powietrznych (czego efektem są wymiany eskadr lotniczych)⁵².

Hiszpania współpracuje też z innymi państwami Maghrebu – w celu utrzymania dialogu dwustronnego, budowy stabilnego porządku światowego i konsolidacji struktur demokratycznych. Oprócz Maroka podpisano dwustronne umowy o współpracy obronnej z Mauretanią i Tunezją, a także osiągnięto porozumienia polityczne z Algierią i Libią⁵³.

Ważnym instrumentem tzw. dyplomacji obronnej pomiędzy państwami Europy i Afryki Północnej jest Inicjatywa Obronna 5+5, czyli forum poświęcone bezpieczeństwu w zachodniej części Morza Śródziemnego, uruchomione w 2004 r. W jego skład wchodzi Algieria, Libia, Mauretania, Maroko, Tunezja oraz Francja, Włochy, Malta, Portugalia i Hiszpania⁵⁴. W ramach Inicjatywy realizowanych jest około 40 różnych wielostronnych działań rocznie. Jej sukces opiera się na przestrzeganiu czterech podstawowych zasad: pragmatyzmu, dobrowolnego uczestnictwa, podejmowania decyzji na podstawie porozumienia i oszczędnego wykorzystania zasobów⁵⁵. Umożliwia współpracę wielostronną i zapewnia punkt kontaktowy dla komunikacji między organami ministerstw obrony z obu stron Morza Śródziemnego. Główne obszary działań realizowanych w ramach planów rocznych Inicjatywy Obronnej 5+5 od 2005 r. to: nadzór na Morzu Śródziemnym, ochrona ludności, bezpieczeństwo lotnicze w regionie Morza Śródziemnego oraz szkolenia. Ponadto w ramach Inicjatywy Obronnej 5+5 funkcjonuje sześć kluczowych projektów:

- *5+5 Defence College* (Akademia Obrony)⁵⁶;
- *Virtual Regional Maritime Traffic Control Centre* (V-RMTC, Wirtualne Regionalne Centrum Kontroli Ruchu Morskiego)⁵⁷;
- *Euro-Maghreb Centre for Research and Strategic Studies* (CEMRES, Europejsko-Maghrebskie Centrum Badań i Analiz Strategicznych)⁵⁸;
- *Armed Forces Contribution to Civil Protection for large-scale catastrophes in countries participating in the Initiative* (Udział Sił Zbrojnych w Obronie

⁵² *Defence Diplomacy Plan*, Ministerio de Defensa, [b.m.w.] 2012, s. 55–56.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 56, 76–78; *Initiative 5+5*, <https://www.defense.gouv.fr/fre/dgris/action-internationale/environnement-proche/initiative-5-5> [dostęp: 31.08.2018]; *The „5+5 Initiative”*, https://www.difesa.it/Ministro/Competi_e_Activita/Pagine/5_5_Initiative.aspx [dostęp: 10.11.2018].

⁵⁵ *Defence Diplomacy Plan*, s. 56, 76–78; *Initiative 5+5*.

⁵⁶ <https://www.5plus5defence.org/Pages/5-5-Defence-College.aspx> [dostęp: 9.11.2018]; *Initiative 5+5*.

⁵⁷ <https://www.5plus5defence.org/Pages/V-RMTC.aspx> [dostęp: 9.11.2018]; *Initiative 5+5*.

⁵⁸ *Defence Diplomacy Plan*, s. 56; *Initiative 5+5*.

Cywilnej na wypadek wielkich katastrof w krajach uczestniczących w Inicjatywie)⁵⁹;

- *Humanitarian Centre for De-mining and War Debris* (Centrum Humanitarne ds. Rozminowania i Usunięcia Pozostałości Wojennych)⁶⁰;
- *Cooperation in Search and Rescue* (Współpraca w Poszukiwaniach i Akcjach Ratowniczych)⁶¹.

Instrumenty te są wykorzystywane w połączeniu z innymi formami współpracy, takimi jak posiedzenia wspólnych komitetów, wdrażanie programów dwustronnych, uczestnictwo w programach szkolenia wojskowego, tworzenie umów w obszarach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania. Ministrowie obrony państw członkowskich ustalają wytyczne dotyczące poszczególnych inicjatywy podczas corocznych posiedzeń. Przewodnictwo Inicjatywy Obrony 5+5 sprawują rotacyjnie ministrowie obrony państw uczestniczących. W 2017 r. była to francuska minister obrony Florence Parly, która przekazała przewodnictwo na 2018 r. włoskiej minister obrony Robercie Pinotti. Plan działania na 2017 r. obejmował 38 przedsięwzięć, z których 36 zostało zakończonych. Pozostałe dwa, planowane w Libii, nie zostały podjęte ze względu na sytuację polityczną i stan bezpieczeństwa w tym kraju. Dziesięć z działań podjętych w 2017 r. zostało przeprowadzonych we Francji. Były to:

- dwa posiedzenia Komitetu Sterującego (marzec i listopad) oraz spotkanie szefów sztabów (październik);
- organizacja ćwiczenia morskiego Seaborder we współpracy z Marokiem i Portugalią. Ćwiczenie to jest organizowane corocznie od roku 2008. Umożliwia siłom morskim z północnego i południowego wybrzeża Morza Śródziemnego zdobyć większego doświadczenia w dziedzinie bezpieczeństwa na morzu i rozwój interoperacyjności;
- pilotowanie prac badawczych CEMRES (temat badań w roku 2017: „Kwestie bezpieczeństwa związane ze zmianą klimatu w strefie 5+5: jakie implikacje dla polityki obronnej?”);
- posiedzenie Komitetu Doradczego *5+5 Defence College* w październiku 2017 r. (Francja zapewnia stały sekretariat tego komitetu)⁶².

W 2017 r. odbyło się też kilka spotkań wysokiego szczebla za granicą, w tym: spotkanie szefów sztabu marynarek wojennych w Algierii w kwietniu, posiedzenie szefów sztabów sił powietrznych w Hiszpanii w październiku oraz spotkanie generalnych inspektorów wojsk w Tunezji we wrześniu⁶³.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ <http://mediterraneanaffairs.com/crisis-mediterranean-maritime-security-sar-operations> [dostęp: 9.11.2018]; *Initiative 5+5*.

⁶² *Initiative 5+5*.

⁶³ *Ibidem*.

Kolejna platforma współpracy międzynarodowej – nie tylko państw Afryki Północnej, ale prawie całego kontynentu – została zbudowana przez Stany Zjednoczone. *United States Africa Command* (USAFRICOM, Afrykańskie Dowództwo Stanów Zjednoczonych) jest jednym z dziesięciu zunifikowanych dowództw bojowych (operacyjnych) Sił Zbrojnych Stanów Zjednoczonych, z siedzibą w Kelley Barracks, w Stuttgartarcie w Niemczech. Jest najmłodszym dowództwem regionalnym, osiągnęło gotowość operacyjną w 2008 r. Odpowiada za operacje wojskowe Stanów Zjednoczonych i utrzymywanie stosunków wojskowych z 53 państwami Afryki. Obszar jego odpowiedzialności obejmuje całą Afrykę, z wyjątkiem Egiptu, który znajduje się w zakresie odpowiedzialności Centralnego Dowództwa Stanów Zjednoczonych. Zadanie USAFRICOM określono następująco: „w porozumieniu z partnerami międzynarodowymi, budowanie zdolności obronnych, reagowanie na kryzysy, zapobieganie i zwalczanie zagrożeń ponadnarodowych, dla wsparcia interesów narodowych Stanów Zjednoczonych, oraz promowanie bezpieczeństwa regionalnego, stabilności i dobrobytu”⁶⁴.

Według oficjalnego stanowiska Dowództwa, Stany Zjednoczone koncentrują się na współpracy z międzynarodowymi organizacjami afrykańskimi. Działania te mają budować silne, trwałe relacje partnerskie z afrykańskimi narodami, organizacjami regionalnymi i międzynarodowymi, takimi jak Wspólnota Gospodarcza Państw Afryki Zachodniej (*Communauté Économique des États de l'Afrique de l'Ouest*, CEDEAO; *Economic Community of West African States*, ECOWAS) i Unia Afrykańska, oraz państwami, które są zaangażowane w budowę bezpieczeństwa w Afryce. Działania Stanów Zjednoczonych polegająca przede wszystkim na udzielaniu pomocy państwom afrykańskim i organizacjom regionalnym celem zwiększania ich zdolności obronnych, co w efekcie ma pozwolić Afrykanom lepiej reagować na zagrożenia dla bezpieczeństwa – i jednocześnie zmniejszać zagrożenia dla interesów Stanów Zjednoczonych. Amerykanie koncentrują wysiłki na rozwoju profesjonalnych sił zbrojnych w Afryce. Służą temu programy wsparcia – od szkoleń po dostawy uzbrojenia z nadwyżek arsenału Stanów Zjednoczonych. Ważne miejsce wśród tych aktywności zajmują *Military Information Support Operations* (MISO, Wojskowe Operacje Wsparcia Informacyjnego) oraz *Countering Violent Extremist Organizations* (C-VEO, Przeciwdziałanie Brutalnym Organizacjom Ekstremistycznym), które są prowadzone w Afryce Północnej i Wschodniej oraz w Sahelu. Działania te, wymierzone w PI i lokalne filie Al-Ka’idy, są zaplanowane do 2023 r.⁶⁵.

W ramach inicjatyw USAFRICOM należy wymienić też programy:

- *Africa Contingency Operations Training and Assistance* (ACOTA, Program Szkolenia i Pomocy dla Afrykańskich Operacji Kryzysowych), którym objęta jest m.in. Mauretania. Jest to inicjatywa finansowana i zarządzana przez Departament Stanu, która ma na celu poprawę zdolności armii państw afry-

⁶⁴ <https://www.africom.mil/what-we-do> [dostęp: 26.08.2018].

⁶⁵ *Ibidem*.

kańskich poprzez zapewnienie odpowiednich szkoleń i sprzętu niezbędnego do uczestnictwa w wielonarodowych operacjach wsparcia pokoju⁶⁶.

- *Africa Partnership Station* (APS, Baza Wspólnoty Afrykańskiej), program Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych realizowany przez 6 Flotę, sztandarowy program współpracy w zakresie bezpieczeństwa morskiego. Głównym jego celem jest budowanie bezpieczeństwa morskiego poprzez zwiększenie wiedzy na temat działań na morzu, zdolności reagowania i modernizację infrastruktury⁶⁷.
- *Department of Defense HIV/AIDS Prevention Program* (DHAPP, Program Prewencji HIV/AIDS Departamentu Obrony), w którym uczestniczą Mauritania i Maroko⁶⁸.
- *Medical Civil Action Program* (MEDCAP, Program Akcji Medycznej dla Cywili), który polega na wzmacnianiu możliwości opieki zdrowotnej w krajach partnerskich i zmniejszaniu zagrożenia chorobami poprzez współpracę z lokalnymi specjalistami medycznymi, partnerami z różnych instytucji oraz władzami lokalnymi⁶⁹.
- *National Guard State Partnership Program* (Program Partnerstwa Stanowych Gwardii Narodowych), który jest jednym z kluczowych narzędzi współpracy w zakresie bezpieczeństwa, nakierowanym na różne aspekty międzynarodowych spraw cywilno-wojskowych. Partnerem dla marokańskich sił zbrojnych jest Gwardia Narodowa Stanu Utah, a dla tunezyjskich sił zbrojnych – Gwardia Narodowa Stanu Wyoming⁷⁰.
- *Pandemic Response Program* (PRP, Program Reagowania na Pandemie), ustanowiony w 2008 r. jako wspólne przedsięwzięcie Agencji Stanów Zjednoczonych ds. Rozwoju Międzynarodowego (USAID) i USAFRICOM. Celem programu jest pomoc afrykańskim siłom zbrojnym w opracowaniu planów reagowania na pandemię grypy, zintegrowanych z poszczególnymi planami reagowania narodowego⁷¹.
- *Partnership for Integrated Logistics Operations and Tactics* (PILOT, Partnerstwo dla Zintegrowanych Operacji Logistycznych i Taktyki), które ma

⁶⁶ <https://www.africom.mil/what-we-do/security-cooperation/acota-africa-contingency-operations-training-and-assistance> [dostęp: 26.08.2018]; <https://www.africom.mil/what-we-do> [dostęp: 26.08.2018].

⁶⁷ <https://www.africom.mil/what-we-do/security-cooperation/africa-partnership-station> [dostęp: 26.08.2018]; <https://www.africom.mil/what-we-do> [dostęp: 26.08.2018].

⁶⁸ <https://www.africom.mil/what-we-do/security-cooperation/department-of-defense-hiv-aids-prevention-program-dhapp> [dostęp: 26.08.2018]; <https://www.africom.mil/what-we-do> [dostęp: 26.08.2018].

⁶⁹ <https://www.africom.mil/what-we-do/security-cooperation/medcap> [dostęp: 26.08.2018]; <https://www.africom.mil/what-we-do> [dostęp: 26.08.2018].

⁷⁰ <https://www.africom.mil/what-we-do/security-cooperation/national-guard-state-partnership-program> [dostęp: 26.08.2018]; <https://www.africom.mil/what-we-do> [dostęp: 26.08.2018].

⁷¹ <https://www.africom.mil/what-we-do/security-cooperation/pandemic-response-program> [dostęp: 26.08.2018]; <https://www.africom.mil/what-we-do> [dostęp: 26.08.2018].

na celu budowanie zdolności planowania logistycznego w Siłach Gotowości Unii Afrykańskiej i ich współdziałania z oddziałami Sił Zbrojnych Stanów Zjednoczonych w Afryce⁷².

- *Veterinary Civil Action Program* (VETCAP, Weterynaryjny Program Akcji Cywilnej) obejmuje działania weterynaryjne wspomagające realizację celów wojskowych. W programie uczestniczy Maroko⁷³.

Algieria, Maroko, Mauretania i Tunezja uczestniczą też w dwóch sztan-darowych programach administracji Stanów Zjednoczonych, czyli *International Military Education and Training* (IMET, Międzynarodowa Edukacja i Szkolenie Wojskowe) oraz *Foreign Military Sales* (FMS, Międzynarodowa Sprzedaż Wojskowa)⁷⁴.

Istotnym elementem militarnej obecności Stanów Zjednoczonych w Afry-ce są też organizowane cyklicznie ćwiczenia wojskowe z udziałem sił zbrojnych nie tylko państw afrykańskich, ale też NATO. Wielonarodowe, coroczne przedsię-wzięcia szkoleniowe, w których biorą udział państwa Afryki Północnej opisywane w tym artykule, to:

- ćwiczenia African Lion, sponsorowane wspólnie przez Stany Zjednoczone i Maroko, uczestniczy w nich też m.in. Mauretania;
- organizowane od 2005 r. wspomniane już ćwiczenia kontrterrorystyczne sił operacji specjalnych Flintlock, z udziałem m.in. Algierii, Mauretanii i Maroka;
- morskie ćwiczenia w Zatoce Gwinejskiej Obangame Express, z udziałem Maroka;
- organizowane przez 6 Flotę Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych i USAFRICOM od 2004 r. ćwiczenia marynarek wojennych Phoenix Express, z udziałem m.in. Algierii, Mauretanii, Maroka, Tunezji oraz Libii i Egiptu;
- ćwiczenia Shared Accord, mające na celu zwiększenie zdolności siła amerykańskich i afrykańskich do wsparcia operacji pokojowych ONZ i Unii Afrykańskiej⁷⁵.

⁷² <https://www.africom.mil/what-we-do/security-cooperation/pilot-partnership-for-integrated-logistics-operations-and-tactics-pilot> [dostęp: 26.08.2018]; <https://www.africom.mil/what-we-do> [dostęp: 26.08.2018].

⁷³ <https://www.africom.mil/what-we-do> [dostęp: 26.08.2018].

⁷⁴ <https://www.africom.mil/what-we-do/security-cooperation/international-military-and-education-training> [dostęp: 26.08.2018]; <https://www.africom.mil/what-we-do/security-cooperation/foreign-military-sales> [dostęp: 26.08.2018].

⁷⁵ <https://www.africom.mil/what-we-do/exercises/african-lion> [dostęp: 26.08.2018]; <https://www.africom.mil/what-we-do/exercises/flintlock> [dostęp: 26.08.2018]; <https://www.africom.mil/what-we-do/exercises/obangame-express> [dostęp: 26.08.2018]; <https://www.africom.mil/what-we-do/exercises/phoenix-express> [dostęp: 26.08.2018]; <https://www.africom.mil/what-we-do/exercises/shared-accord> [dostęp: 26.08.2018].

Tabela 6. Wartość programów wsparcia wojskowego rządu Stanów Zjednoczonych dla wybranych państw Afryki Północnej, w tym: sprzedaż broni, pomoc wojskowa i policyjna, programy szkoleniowe, ćwiczenia, wymiany personelu, bazy i obecność wojskowa (USD)

Rok Państwo	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Suma
Algieria	2 253 798	2 813 165	3 365 359	3 259 476	3 361 305	2 883 000	1 816 000	19 752 103
Mauretania	32 378 921	8 306 400	26 144 519	17 608 476	4 873 260	7 742 000	4 008 000	101 061 576
Maroko	54 757 467	57 695 160	19 610 616	47 358 145	39 710 112	18 307 000	18 722 000	256 160 500
Tunezja	38 010 214	64 714 730	34 583 056	34 353 168	104 499 098	116 600 000	141 021 000	533 781 266

Źródło: <https://www.securityassistance.org/content/foreign%20military%20financing> [dostęp: 10.08.2018].

Sztandarowym programem NATO, który obejmuje państwa Afryki Północnej, jest Dialog Śródziemnomorski NATO (*NATO's Mediterranean Dialogue*, MD). Został zapoczątkowany w 1994 r. przez Radę Północnoatlantycką i obecnie obejmuje siedem państw śródziemnomorskich nienależących do NATO: Algierię (od 2000 r.), Egipt, Izrael, Jordanię (od 1995 r.), Mauretanię, Maroko i Tunezję. MD odzwierciedla pogląd, że bezpieczeństwo w Europie jest ściśle związane z bezpieczeństwem i stabilnością w basenie Morza Śródziemnego. Stanowi też część działań adaptacyjnych NATO do środowiska bezpieczeństwa po zakończeniu zimnej wojny, a także ważny element polityki Sojuszu w zakresie pomocy i współpracy z państwami spoza NATO. Ogólnymi celami MD są: przyczynianie się do bezpieczeństwa i stabilności regionalnej, osiąganie lepszego wzajemnego zrozumienia, wyjaśnianie wszelkich nieporozumień dotyczących NATO w ramach Dialogu.

Dialog ma przede wszystkim charakter dwustronny (NATO+1), ale częsta jest też formuła szersza (NATO+7). Zasadniczo działania w ramach Dialogu Śródziemnomorskiego odbywają się na zasadzie samofinansowania, jednak państwa członkowskie zgodziły się rozważyć wnioski o pomoc finansową na wsparcie udziału partnerów śródziemnomorskich w programie. W celu ułatwienia współpracy wprowadzono zmianę polityki finansowania, aby umożliwić finansowanie do 100% kosztów uczestnictwa w działaniach Dialogu, i rozszerzono mechanizm Funduszu Powierniczego NATO Partnerstwo dla Pokoju (PdP) na państwa MD⁷⁶.

Podsumowanie

Po Arabskiej Wiośnie w regionie Afryki Północnej wzrosły wydatki obronne. W Mauretanii o 26,8%, w Tunezji o 10,7%, w Algierii o 8,9%, w Maroku o 4,1%⁷⁷.

⁷⁶ *NATO Mediterranean Dialogue*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_60021.htm [dostęp: 1.09.2018].

⁷⁷ *The Military Balance 2014*, s. 303.

W ciągu ostatniego dziesięciolecia, w oparciu o dostawy z zagranicy, państwa Afryki Północnej znacząco powiększyły potencjał militarny swoich wojsk lądowych i flot wojennych. Wzrost potencjału jest szczególnie widoczny w odniesieniu do sił morskich. Maroko zakupiło holenderskie fregaty typu Sigma, zostało też pierwszym eksportowym nabywcą francusko-włoskich fregat typu FREMM. W wyniku zakupów potencjał militarny Maroka na morzu wzrósł (z jednej korwety i dwóch fregat) o trzy fregaty⁷⁸.

Algieria pozyskała z Chin i z Niemiec fregaty dwóch klas, które są wyposażone w różne systemy walki. Dotychczas używane przez Algierię fregaty i korwety pochodziły z Rosji. Pozyskanie pięciu nowych fregat to istotne wzmocnienie (wcześniej trzy fregaty i siedem korwet) potencjału nawodnego marynarki Algierii. Jednocześnie obsługa okrętów pochodzących z Rosji, Niemiec i Chin to olbrzymie wyzwanie logistyczne i szkoleniowe. Algieria podwoiła w ostatnich latach też swój potencjał podwodny, poprzez zakup w Rosji dwóch okrętów projektu 636 Warszawa – umowę na dostawę obu okrętów podpisano w 2014 r.⁷⁹.

Algieria w omawianym okresie zamówiła też jeden okręt w Polsce. 2 grudnia 2017 r. żaglowiec *El-Mellah* (Żeglarz) dopłynął do portu macierzystego w Algierze po szesnastodniowym rejsie z Gdańska. Żaglowiec został zbudowany przez stocznnię Remontowa Shipbuilding w projekcie koordynowanym przez CENZIN na zamówienie Marynarki Wojennej Algierii. Kontrakt o wartości ponad 40 mln EUR był największym wartościowo projektem eksportowym polskiej branży zbrojeniowej w 2017 r.⁸⁰.

Widoczne jest też wzmocnienie wojsk lądowych poprzez zakupy nowych czołgów przez Algierię (T-90) i Maroko (M1 Abrams). Tak duże i dynamiczne inwestycje⁸¹ na pewno stanowią olbrzymie wyzwanie logistyczne i organizacyjne. Państwa te dokonują też inwestycji w systemy dowodzenia i rozpoznania, co przy nowo nabytym potencjale uderzeniowym jest niezbędne. Brak jednak szczegółowych informacji na ten temat.

⁷⁸ *The Military Balance 2018*, s. 374; *The Military Balance 2017*, s. 414; *The Military Balance 2014*, s. 352–353; <http://www.navyrecognition.com/index.php/world-naval-forces/african-navies-vessels-ships-equipment/algeria-algerian-navy-vessels-ships-equipment.html> [dostęp: 17.08.2018].

⁷⁹ *Ibidem*; M. Dura, *Rosyjskie okręty podwodne dla Algierii*, Defence24, <https://www.defence24.pl/rosyjskie-okrety-podwodne-dla-algerii> [dostęp: 10.11.2018].

⁸⁰ *El-Mellah dopłynął już do portu macierzystego*, Portal Morski, <https://www.portalmorski.pl/stocznia-statki/37758-el-mellah-doplinal-juz-do-portu-macierzystego> [dostęp: 10.11.2018]; M. Dura, *Żaglowiec dla sił morskich Algierii zwodowany w Gdańsku*, Defence24, <https://www.defence24.pl/zaglowiec-dla-sil-morskich-algerii-zwodowany-w-gdansk-foto> [dostęp: 17.08.2018].

⁸¹ Budżet obronny Algierii jest porównywalny z budżetem polskiego Ministerstwa Obrony Narodowej, natomiast tempo modernizacji technicznej jest zupełnie inne. Wystarczy porównać postępy modernizacji obu marynarek wojennych, inwestycje w obronę powietrzną czy proces zakupu śmigłowców uderzeniowych.

Tabela 7. Wydatki na cele wojskowe w Algierii, Libii, Maroku, Tunezji i Saharyjskiej Arabskiej Republice Demokratycznej (Saharze Zachodniej) w latach 2007–2016 na tle wydatków światowych (mld USD)

Rok	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Wydatki na cele wojskowe (świat)	1476	1561	1666	1695	1699	1695	1672	1664	1682	1688
Wydatki na cele wojskowe (państwa Afryki Północnej)	7,6	9,1	0,1	1,0	3,8	4,9	7,0	8,1	8,4	8,7

Źródło: *SIPRI Yearbook 2017*, s. 322–323.

Tabela 8. Wartość eksportu uzbrojenia do Afryki Północnej (Algieria, Libia, Maroko, Tunezja i Sahara Zachodnia) w latach 2012–2016 (mld USD)

Eksporter	Stany Zjednoczone	Rosja	Chiny	Francja	Niemcy	Wielka Brytania	Włochy	Ukraina
Wartość eksportu uzbrojenia	1,9	9,8	9,7	7,4	8,4	1,2	8,9	0,3

Źródło: *SIPRI Yearbook 2017*, s. 368.

W latach 2006–2016 w Afryce Północnej nastąpił największy procentowy wzrost wydatków na cele militarne – o 145% (dla porównania w Europie Wschodniej – o 78%). Wzrost ten był stymulowany głównie przez Algierię – dysponującą przychodami ze sprzedaży ropy naftowej i mającą regionalne ambicje mocarstwowe⁸².

Z racji trudności ekonomicznych (m.in. zmniejszenia wpływów z turystyki) oraz napięć wewnętrznych modernizacja sił zbrojnych Tunezji nie jest tak imponująca, choć również postępuje. W zupełnie nieporównywalnej sytuacji jest Mauretania, w zasadzie skazana na wsparcie zewnętrzne. Można się spodziewać, że w najbliższej przyszłości ciężar wydatków na cele militarne w regionie będzie się przesuwał z zakupów systemów rażenia na zakupy umożliwiające rozbudowę zdolności do dowodzenia i rozpoznania.

Warto też zwrócić uwagę, że wymienione państwa współpracują zasadniczo w układzie bilateralnym. Nawet współpraca w ramach stworzonych przez Stany Zjednoczone lub NATO odbywa się najczęściej w formule NATO+1 albo USA+1. Co nie znaczy, że w Afryce Północnej nie rodziły się idee kooperacji szerszej niż bilateralna. W 2010 r. z inicjatywy Algierczyków powstało w Tamanrasset sztabowe centrum operacyjne, które pełniło funkcje koordynacyjno-łącznikowe dla sprawniejszego zwalczania ekstremistów muzułmańskich i przemytu na Saharze przez Algierię, Mali, Mauretanię i Nigerię. Podejmowano też wysiłki zmierzające do ustanowienia trójstronnej architektury bezpieczeństwa (Algieria,

⁸² *Ibidem*, s. 325.

Libia i Tunezja) w związku z zagrożeniami transgranicznymi. Pierwsze spotkanie premierów Algierii, Libii i Tunezji odbyło się w styczniu 2013 r. w libijskiej oazie Ghadamis. Omawiano środki służące zabezpieczeniu wspólnych granic, jednak finalnie w układzie trójstronnym nie podjęto żadnych poważniejszych działań. Państwa nie zdołały wdrożyć umowy o utworzeniu komitetów koordynujących i nadzorujących wspólne działania patrolowe⁸³.

Państwa północnoafrykańskie oraz ich regionalni i międzynarodowi partnerzy uznali więc potrzebę stworzenia skutecznej architektury bezpieczeństwa regionalnego, która sprostałaby różnorodnym i złożonym wyzwaniom. Jednak pomimo chęci stworzenia w odpowiedzi na rosnące zagrożenia trójstronnej architektury bezpieczeństwa przez Algierię, Libię i Tunezję, istnieją czynniki, które ograniczają możliwość osiągnięcia takiego celu. Przede wszystkim jest to połączenie ciągłej niestabilności politycznej i chaosu w Libii. Częste zmiany liderów oraz decydentów politycznych i wojskowych w Libii uniemożliwiają urzeczywistnienie idei trójstronnej współpracy. Ponadto ciągłe zmiany na kluczowych stanowiskach nie ułatwiają budowy wzajemnego zaufania. Kolejnym czynnikiem, który utrudnia podejmowanie decyzji przez algierskich i tunezyjskich oficerów i urzędników, jest upolitycznienie sił zbrojnych w Libii po śmierci Kaddafiego. Algieria i Tunezja wolą utrzymywać neutralne stanowisko wobec wewnętrznej rywalizacji politycznej w Libii. Nie mają interesów w faworyzowaniu poszczególnych grup i stronnictw walczących tam o władzę. Te same czynniki przeszkadzają też w skutecznej współpracy dwustronnej między Libią z jednej strony, a Algierią i Tunezją z drugiej.

Interoperacyjność i współpracę transgraniczną wykraczającą poza umowy bilateralne komplikuje też brak kompatybilności rozwiązań systemowych i zdolności sił zbrojnych. Armie państw Afryki Północnej różnią się pod względem liczebności, jakości, tradycji, modelu, wyposażenia, szkolenia i doktryn. Siły zbrojne Maroka, Algierii, Tunezji i Mauretanii mają dość krótką historię wspólnego działania. Współpraca w zakresie szerszym niż dwustronny jest „wymuszana” przez USAFRICOM czy w ramach Inicjatywy Obronnej 5+5 państw zachodniej części Morza Śródziemnego. Współpraca ta nie prowadzi jednak do standaryzacji struktur i procedur, powstawania wspólnych dowództw czy skorelowania polityk obronnych i zbrojeniowych państw Afryki Północnej.

Armed Forces of Algeria, Mauritania, Morocco and Tunisia. Current Status and Perspectives

The armed forces of Algeria, Morocco, Mauritania and Tunisia are relatively poorly described in Polish scientific literature. In each of these four countries, the state and capabilities of military potential development are different, all of them finally experienced the Arab Spring in various ways.

⁸³ M. El-Katiri, *op. cit.*, s. 16.

In addition, these countries have been a growing arms market in the last few years and have made significant quality changes in their armed forces. In particular, Algeria and Morocco care for the development of their own defense industry. The description of the state of the armed forces of these countries and international military cooperation is interesting because it shows the differences in the approach to the development of military potential by states from the same region facing similar threats.

Key words: armed forces, Algeria, Morocco, Mauritania, Tunisia, North Africa

Siły zbrojne Algierii, Mauretanii, Maroka i Tunezji.

Stan obecny i perspektywy

Siły zbrojne Algierii, Maroka, Mauretanii i Tunezji są stosunkowo słabo opisane w polskiej literaturze naukowej. W każdym z tych czterech państw stan i możliwości rozwoju potencjału militarnego są inne, każde z nich w inny sposób doświadczyło Arabskiej Wiosny. Ponadto państwa te były w ciągu ostatnich kilku lat rosnącym rynkiem uzbrojenia i dokonywały istotnych zmian jakościowych w swoich siłach zbrojnych. Szczególnie Algieria i Maroko dbają o rozwój własnego przemysłu obronnego. Sam opis stanu sił zbrojnych wymienionych państw oraz międzynarodowej współpracy wojskowej jest interesujący z powodu ukazania różnic w podejściu do rozwoju potencjału militarnego przez państwa z tego samego regionu, stojące przed podobnymi zagrożeniami.

Słowa kluczowe: siły zbrojne, Algieria, Maroko, Mauretania, Tunezja, Afryka Północna